

LEFTER DILO

BIBLIOTEKA
SHTETIT

949.65

050

**DRITË
QË
ÇANTE
ERRËSIRËN**

949.65

850.

LEFTER DILO

**DRITË
QË ÇANTE
ERRËSIRËN**

SHTËPIA BOTUESE «8 NËNTORI»

PARATHËNIE

E pandërprerë mbeti lufta e popullit tonë nëpër dekada e nëpër shekuj me armë e me penë. Edhe në mërgim ku u vendosën, punuan e u munduan pa pushim për Atdheun e robëruar patriotët tanë; hodhën themelet e para të shoqërive, të klubeve patriotike, të gazetave të para nëpër kontinente. Flasin vetë titujt e shoqërive, apo titujt e gazetave, që nga «Shqypeja e Shqypnies», «Drita» e gjer të «Shkopi», «Sopata» e të «Rrufeja» etj.

Nën ndikimin e këtyre klubeve dhe shoqërive dhe nga puna dhe lufta këmbëngulëse e masave popullore dhe e elementeve patriotë e përparimtarë brenda vendit, të cilët pa marrë parasysh rreziqet që u kanoseshin, në kushte tepër të vështira të pushtuesit osman dhe shovinistëve fqinj, si në shumë krahina të Atdheut edhe në Gjirokastrë u ngritën shkollë, shoqëri, klube, lidhje e rrethe letrare, me synim t'i dilnin zot mëmëdheut, shkollës shqipe, kulturës shqiptare, që t'i ringjallnin atë dhe t'i zhvillonin më tej, për ta çuar ndërgjegjen kombëtare në një shkallë më të lartë.

Këto klube, shoqëri, shkollë e lidhje nuk i ngritën në këmbë paraja e parësisë, por thërrimet e mu-

ndi i vegjëlisë, i patriotëve tanë brenda e jashtë Shqipërisë, i çetave kryengritëse, që luftonin me armë në dorë për ta bërë Shqipërinë të lirë e të pavarur, që siç thotë shoku Enver Hoxha «qenë në të njëjtën kohë pasurim dhe zhvillim i mëtejshëm sasior e cilësor i gjithë veprimtarisë së mëparshme të të parëve tanë të lavdishëm»¹). Klubet e shoqëritë që ishin vatër përpjekjesh patriotike në ndeshjet e ashpra me armiqtë e brendshëm e të jashtëm dijtën të qëndronin trimërisht. Klubet e shkollat shqipe patriotët tanë i kishin vendosur t'i mbanin vetë, të pastërta, luftarake me karakter thjesht patriotik. Ata bëjnë thirrje të veçanta për këtë qëllim duke shkruar «se donin të zbukuronin e të lulëzonin vendin e bukur me dituri»²).

Klubet e Gjirokastrës, dhe shoqëritë e saj, tok me ato të Tepelenës, Delvinës, Përmetit, të Progona-tit dhe të të gjithë vendit bënë përpjekje të parresh-tura kundër synimeve të armiqve, në një kohë kur mësuesit e patriotët e parë punonin jo vetëm për tea-trin, por edhe për muzikën, edhe për bandat e para. Ndërsa në Gjirokastrë nuk u lejua një bandë e tillë muzikore, në Vlorë qeveritarët turq kishin urdhëruar të mos dëgjohesh këngë shqipe³), të mbyllej gjith-ashtu «Lokali i Llambi Kafexhiut, sepse aty këndo-heshin këngë shqip»⁴), në Korçë në shtator 1909 go-

1) Nga përshëndetja e shokut Enver Hoxha e 24 majit drejtuar popullit të Gjirokastrës, «Zëri i Popullit», datë 25 maj 1977.

2) Gazeta «Bashkimi i Kombit», Manastir, 14 Kollozhek 1910.

3) «Shqypeja e Shqypnisë», 27 shtator 1910.

4) «Liri e Shqipërisë», 9 shtator 1911.

diteshin me thikë «djemtë e bandës së Lirisë».

Ndriqeshin e persekutoheshin themelues shkolash e klubesh si Kadri Gjata, Nuçi Naçi, Andrea Konomi etj. Por këta e vazhduan me ngulm punën dhe veprimtarinë e tyre gjer në fund.

Po kështu vepruan armiqtë edhe kundër patriotëve të Gjirokastrës dhe ish-qarkut të saj edhe në vitet e mëvonshme, kundër demokratit revolucionar Avni Rustemi, i cili është iniciator i disa shoqërive dhe klubëve.

Kundër veprimtarisë së tij dhe të bashkëpunëtorëve të këtij revolucionari u ngritën feudalët reaksionarë turkomanë, duke i cilësuar «të dëmshëm e të rrezikshëm klubet, si shkaktarë gjithashtu të prishjes së perandorisë turke»¹).

Me vendosjen e diktaturës së Zogut, në dhjetor të vitit 1924, si kudo në vendin tonë, edhe në Gjirokastrë u mbyllën edhe shoqëritë, po kështu edhe klubet demokratike. Megjithatë prushi mbeti i ndezur dhe afshi i tij nuk mund të shuhej megjithë shtypjen e egër, të regjimit antipopullor.

1) AQRPSSH - Fondi i Kryeministrisë Nr. 99/16 dt. 10.X.1921.

KLUBET — VATRA TË ZJARRTA PATRIOTIKE

Për çlirimin e vendit, për lirinë, pavarësinë dhe diturinë punuan parreshtur patriotët tanë, brenda dhe jashtë Shqipërisë. Emrin «Drita» i dhanë ata revis-tët së vitit 1884 në Stamboll, një nga bashkëpunë-torët e së cilës ishte edhe patrioti nga Selcka e Gjirokastrës, Pandeli Sotiri. «Drita» e quajtën ata klubin e tyre të parë të «Bashkimit të Gjirokas-trës», në nëntor 1908; «Drita» emëruan shkollën qe-ndrore fillore të vitit 1917; «Drita» e quajtën ga-zetën demokratike të viteve 1920-1924. Po me këtë emër quhej edhe shoqëria e tyre e themeluar nga të mërguarit gjirokastritë në SHBA, «Drita» e emë-ruan gjithashtu patriotët gjirokastritë shoqërinë ar-simore kulturore të Gjirokastrës, të dhjetorit 1920, ku punoi Avni Rustemi me shokë.

Për t'ju kundërvënë klubit politik «Drita» që u formua më 5 nëntor 1908, e që drejtohej nga Hysen Hoxha, armiqtë ngritën dy klube të tjerë, atë të xhonturqve, dhe atë të shovinistëve grekë.

Veprimtaria patriotike e klubit «Drita» i ver-bonte pushtuesit dhe veglat e tyre.

Në mars të vitit 1909 prefekti i Gjirokastrës, shkon për të parë gjoja mësimoren «Liria» dhe klu-bin «Drita», të dy në një godinë përdhese. Klubi

kishte simbol të vetin midis të tjerave edhe dy shqiponja të pirografuara, me ngjyra të bukura, në një copë të kuqe.

Andrea Konomi shkruante midis të tjerash në një letër se ndërsa kryetari i klubit qëndronte poshtë simbolit, asnjëherë prefekti nuk guxoi të rrinte përballë tij, «se kjo shenjë veçse shqiptarët gëzon, të tjerët i helmon, i handakos, i fundos në det të zi, po të hedhin sytë mbi të. Simboli do t'i mbjellë oftikën këtij prefekti të egër»¹⁾. Ai shkruante gjithashtu se xhonturqit nuk janë veçse turqit e vjetër, se «klyshi i bardhë dhe klyshi i zi janë po bijtë e bushtrës»²⁾.

Klubi «Drita» e filloi punën si një qendër kulturore-arsimore për të grumbulluar në një organizatë demokratike shtresa të ndryshme që të punonin njëkohësisht edhe për mësimoret e para shqipe, në qytet, në rreth dhe në qarkun e Gjirokastrës. Njëpër njëpër klubit «Bashkimi» të Manastirit, më 5 gusht 1908, vijnë në vendin tonë mbi 2000 libra shqip nga Bukureshti.

Klubi «Drita» i Gjirokastrës u drejtua në fillim nga Petro Poga, ndërsa nga viti 1909-1913 nga Hysen Hoxha, anëtar i vjetër i «Komitetit të Mbrojtjes Kombëtare». Sekretari i klubit dhe anëtar i pleqësisë ishte mësuesi Thoma Papapano. Anëtarë të tjerë ishin patriotët Idriz Guri, Elmaz Bocja, Veli Hashorva. Selami Vehbiu, Sali Bixho, Shemsho Hajro etj.

1) AQRPSSH Fondi Jani Vruho. Letër dt. 19.2.1909, nr. 50.108.

2) AQRPSSH — Fondi J. Vruho, dt. 19.2.1909, nr 50, 106.

Simboli i klubit «Drita» (1908-1913)

Klubin «Drita» dhe shkollën e mbajtën shtresat dhe vegjëlja e qytetit, intelektualët përparimtarë, ndërsa «kadilerët e Gjirokastrës — siç shkruan një anëtar i klubit — që kishin trastat plot me flori, gjer sot s'kanë ndihmuar fare». Megjithatë, klubi së bashku me shkollën u mbajtën pa ndihmën e tyre.

Klubi «Drita» kishte edhe kantonizmin (statutin) e tij, ku përcaktoheshin qartë pikësynimet që ai kishte, për të hapur mësonjëtoje në fshatra e në qytet, për të zhvilluar folklorin popullor, për të shkruar mu-

zikën e vendit, për të pastruar gjuhën shqipe nga fjalët e huaja etj.

Lidhur me anëtarësinë në klub thuhej që «për t'u bërë shok i plotë në klub, anëtari duhet të jetë 20 vjeç, nga çdo komb e nga çdo fe, vetëm të jetë njeri i ndershëm»¹⁾.

Në këtë kanonizëm bëhej fjalë për bibliotekën e klubit, për përtëritjen e pleqësisë që do të bëhej me vota të fshehta, se anëtarët e klubit ishin të barabartë, se përpara tij të drejtat i kishin të njëjta etj.

Me përkrahjen e këtij klubi, me 4 prill 1910, u çel shkolla shqipe në Labovën e Madhe. Të tjera shkolla u hapën në Libohovë, Dëshnicë, Përmet, Hotovë, Kuqar, Tepelenë, etj.²⁾

Anëtarët e tij përballonin me trimëri kërcënimet dhe provokacionet e klubit të xhonturqve, ose më mirë «të klubit të kumarxhinjve», si e quante atë populli me përbuzje.

Armiqtë arritën gjersa të ngrenë dorën dhe të vrasin patriotë si Kadri Gjata (Kumbaro), kryetar i klubit patriotik e luftarak të Janinës, më 12 korrik 1912, duke e kryer këtë vrasje me dorën e tradhtarit Jani Puteci, komandant i çetave të andarteve, agjent i shovinistëve grekë³⁾, dënuar nga vetë populli me vargjet e tij⁴⁾.

1) Kanonizma e klubit «Drita», faqe 5.

2) Fondi QKMGJ. Dosja nr. 2.

3) Gazeta «Drita», 9 gusht 1912. Artikull nga Muço Qulli, publicist patriot nga Leskoviku.

4) Rapsodi popullor e stigmatizon tradhtarin me vargjet: O Putec, o qen i zi / Ka trima në Shqipëri / që për njëzet e dy / të përvëlojnë si mi.

Pas vrasjes së patriotit Kadri Gjata, pleqësia e klubit «Drita» të Gjirokastrës mori masa për mbrojtjen e jetës së Hysen Hoxhës të Thoma Papapanos¹⁾ dhe të aktivistëve të tjerë, që kërcënoheshin prej pushtuesit dhe sahanlëpirësve të tyre, prej tradhtarëve.

Kjo manifestohej, sidomos, në mbrojtjen që u bënte populli i Gjirokastrës patriotëve të këtij rrethi. Këmbëngulëse dhe energjike ka qenë mbrojtja, që i ka bërë klubi alfabetit të gjuhës shqipe me shkronja latine, duke luftuar ata më fanatikët, që kërkonin alfabetin me shkronja turko-arabe. Klubi «Drita» mbrojti anëtarët e vet, që goditeshin si heretikë nga reaksioni, për shkak se punonin për shkollat shqipe dhe për shkronjat latine.

Klubi bëhet gjithashtu organizuesi i teatrit shqip, duke dhënë shfaqjen e parë më 23 shtator 1909, aq sa një gazetë e Korçës, duke botuar një korrespondencë nga Gjirokastra, tregon se megjithëse natën e parë që u dha shfaqja ra zjarr në një shtëpi në lagjen Pallorto, përsëri pak veta e lanë atë shfaqje përgjysmë²⁾. Një zjarr i brendshëm, një etje për teatër, për dituri i mbante ata të mbërthyer në vënd, me sytë të skena, të ulur në sheshin para mësimores «Liria» (sot shehi i Obeliskut).

Shfaqje teatrale u dhanë në Delvinë dhe në Janinë, nga patriotë që punonin në këto qytete, nga studentë që vijonin mësim, etj.

Në shtator 1909, klubi «Drita» i Gjirokastrës dërgon përfaqësuesit e vet Thoma Papapanon dhe Andrea Konomin në Kongresin e Elbasanit, ku u

1) Kujtime nga Mësuesi i Popullit Thoma Papapano.

2) Gazeta «Korça». Korçë, 15 vjeshtë e dytë 1909.